

ДО ІСТОРІЇ ТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: МАРІЯ ГРІНЧЕНКО (М. ЗАГІРНЯ) (1863–1928)

Антонець Наталія Борисівна

ORCID ID: 0000-0002-7772-9364

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інститут педагогіки НАПН України, Україна

В освітянській галереї жіночих образів своє чільне місце займає українська письменниця, перекладачка, педагог Марія Грінченко [1]. Її внесок як у розвиток української літератури та освіти, так і взагалі в національний рух в Україні наприкінці 1920-х років не залишився без належного поцінування компетентними органами. Під час фабрикування справи міфічної організації «Спілка визволення України» ім'я М. Грінченко було внесено до списку членів п'ятірки, яку нібито очолював сам С. Єфремов. Від сумної долі всіх жертв цього політичного процесу Марію Миколаївну врятувала лише передчасна смерть. Залишаючи висвітлення багатогранної діяльності М. Грінченко для іншої публікації, зосередимося тільки на її діяльності в галузі підручникотворення.

Марія Миколаївна Грінченко, дівоче прізвище Гладіліна, народилася 1 (13) червня 1863 р. у місті Богодухові (тепер Харківська обл.) у купецькій сім'ї. Після закінчення земської прогімназії у 1881–1884 рр. працювала у місцевій народній школі. У літку 1883 р. Марія Миколаївна на педагогічних курсах для народних учителів Харківщини познайомилася з сільським учителем, майбутнім письменником, педагогом, лексикографом, громадсько-культурним діячем Борисом Дмитровичем Грінченком (1863–1910). Росіянка за походженням, вона гаряче переймається його ідеєю національного відродження українського народу. На початку наступного, 1884 р. Борис Дмитрович та Марія Миколаївна одружуються. Відтоді вона стає надійною дружиною-помічницею своєму чоловікові в усіх його справах.

Протягом 1887–1893 рр. подружжя Грінченків працює в однокласній земській школі в селі Олексіївка Катеринославської губернії (тепер Луганська обл.). Школа знаходилася на території власної економії Х. Д. Алчевської. Оскільки Христина Данилівна на свої кошти збудувала шкільний будинок, а також покривала значну частину поточних витрат, то вважалася попечителькою навчального закладу.

Як пізніше М. Грінченко писала у своїх споминах [2], коли вони з чоловіком приїхали в Олексіївку, то зовнішній вигляд школи справив на них досить приємне враження, але перевірка знань учнів виявила гнітючий стан справ. Тому всі учні були поділені на дві групи. Більш здібним викладав Борис Дмитрович, рештою та новачками опікувалася Марія Миколаївна. Добре відомим фактом є те, що, вчителюючи в Олексіївській школі, Борис Дмитрович таємно, всупереч офіційним заборонам навчав школярів української грамоти. Він розробив цілу відповідну методику [3], за якою працювала і його дружина.

Під тиском революційних подій 1905 р. царський уряд дещо полегшив цензурні обмеження для українського писемного слова. Тому вже у Києві, розбираючи після смерті чоловіка у 1910 р. його архів, Марія Миколаївна вирішує видати читанку,

складену ним ще під час учителювання в Олексіївській школі. Вперше читанка «Рідне слово» побачила світ у 1912 р. У передмові до підручника укладачка підкреслювала: «Друкуючи тепер читанку, ставлю на їй і своє ім'я, щоб не робити її автора, Бориса Грінченка, відповідальним за ті вади в книзі, які, може, зробила я, редакуючи та додаючи новий матеріал до читання» [4].

У підручнику знаходимо багатий і різноманітний матеріал: зразки фольклору, твори кращих українських письменників, переклади з літератур інших народів, науково-популярні тексти, письмові вправи. Весь зміст читанки має значну виховну спрямованість. Проте через заборону українських шкіл ця книга в той час не могла потрапити до класу і була приречена лише для домашнього вжитку.

Вдруге з деякими доробками читанку «Рідне слово» було видано в 1917 р., коли на території України почали створювати перші рідномовні навчальні заклади. Освітняни високо оцінили цей підручник за змістовний матеріал, називаючи його першою українською читанкою нового типу. А наступного року вже лише під своїм ім'ям М. Грінченко видає в двох книгах читанку «Наша рідна мова», яка була логічним продовженням «Рідного слова» і також з успіхом використовувалася у новостворених українських школах.

Померла М. Грінченко 15 липня 1928 р. Під час траурної церемонії під будинком Української Академії наук, де Марія Миколаївна працювала останні роки свого життя членом-редактором Комісії словника української живої мови, С. Єфремов сказав: «Іще одне порвалось кільце з того ланцюга, що в'язало нас з минулим, – без краю тяжким і сумним і таким героїчним, коли українство пробоєм, на груди-груди, боролось за свою будучину і з надією йшло вперед. Серед робітників сього покоління, ти, дорога, наша небіжка, була невідступно в перших рядах. Здалека ти прийшла до нас, з чужої, навіть чужонаціональної родини – але хто знав про це? Ти так міцно зв'язала себе з українством, що ні тебе вилучити з його, ні його уявити без тебе – неможливо. В славу Грінченків своєю скромною рукою вписала ти нестерті письмена» [5]. Поховали Марію Миколаївну Грінченко у Києві на Байковому цвинтарі поряд з чоловіком, дочкою та онуком. Ці чотири могили в одній огradі знаходяться на 9 ділянці, біля краю тераси, навпроти церкви Святого Вознесіння.

Список використаних джерел:

1. Копиленко (Антонець), Н. Б. (1996). Марія Грінченко. В Сухомлинська, О. В. (ред.) *Нариси історії українського шкільництва (1905-1933)* (с. 238-245). Київ: Заповіт.
2. Грінченко, М. (1998). Школи, де вчителював Борис Грінченко. *Шлях освіти*, (4), 47-50.
3. Антонець, Н. Б. (2005). *Грінченко Борис Дмитрович*. В Сухомлинська, О. В. (ред.) *Українська педагогіка в персоналіях*. (Кн. 1: X – XIX століття, с. 437-448). Київ: Либідь.
4. Грінченко, М. (1912). *Передмова*. В Грінченко, Б. & Грінченко, М. *Рідне слово. Українська читанка. Перша після грамотки книга до читання* (с. 3). Київ: Український учитель.
5. Єфремов, С. О. (1997). *Щоденники, 1923–1929*. Київ: ЗАТ «Газета «Рада».